

de la Vall, a Saünc, ja només vaig sentir *les hêtes* «grifos» (*Fuen de Les h-*), *ahêta* tant a Plan i Gistain com a Ansó, Echo, Casp i la Pobla de Íxar segons Casacuberta (*BDC* xxiv, 159), també a la Vall de Vio (on concorre amb *canilla* per a l'aixeta del barril, *VKR* x, 217), i a Bielsa m'ensenyaren la *hêta* d'unes *cubas* (1964). *Jeta* igualment a Sogorb (Torres Fornés) i a Múrcia (Ga. Soriano, *j-*, g-). El caràcter general, i la gran antiguitat, del mot català, queden fortament provats pel fet que s'usi fins a l'Alguer,⁹ i que vagi 10 passar al sard *iscetta* o *scetta* «cannella», manlleu del català, com ja precisà MLWagner, *Arch. Stor. Sardo* III, 393.

En efecte, aquesta força expansiva corrobora el fet cabdal que es tracta d'un mot, comú, i no estrany a la 15 llengua distingida i tradicional, fins en els segles de la decadència. El fet és que l'usava tothom en el S. xvii: durant l'alçament nacional dels Segadors, la soldadesca dels Terços «lo vi que no era bo / etjegavan las *axetas*» (en la versió de la gran cançó recollida per Verdager a Osona, Milà, *Romillo.*, 81.15A), i un gran exponent de l'aristocràcia nadiua escrivia cap a 1800: «ma fantasia rajará com font plena d'aigua, oberta l'*aixeta*, molts bulliciosos conceptes» (Maldà, *Coll. B. Vida*, p. 70).

La recerca etimològica d'aquest mot no ha estat afortunada: ningú no l'havia intentada i jo m'hi vaig esgarriar en el DCEC.¹⁰ Només s'havia dit que havia de venir de l'àrab, però l'origen que indica el *DAC-Esp.* per a l'arag. *jeta* (identificat amb el mot per a 'morros inflats') és òbviament negada ja per la fonètica.¹¹ Tan manifest era això, que es comprèn millor que en trobar una explicació raonable per al cast. *jeta* 'morros',¹² m'hi vagi llançar fàcilment admetent que el mot català fos un manlleu fet a l'aragonès amb el pas de 'boca bestial' a 'boca d'aigua de la font'; és humana la tendència a no creure en el «vacuum» (ni en l'etimològic, per dir-ho així), i així s'explica que Moll també hagi admès sense resistència crítica (en *AlcM₂*) aqueix error meu de 1951. Que havia de ser errònia la meua idea ja m'ho féu observar Jean Séguy al cap de poc; ens escrivia que ve de «AXE + dimin. -ITTA; en effet le robinet est chez nous d'importation toute récente: c'est une simple cheville de bois (AXIS) qui servait, et sert encore, à fermer et ouvrir le tonneau» (semblantment, a la nota que després publicà en la *Festschrift Rohlf's* 1958). Contestava el DCEC: «esta idea en lo que tiene de positivo se debe desechar, pues no sólo sería sumamente extraño un dim. femenino del masculino AXIS, sino que además éste nunca ha significado "cheville de bois" ni en latín ni en romance, únicamente "eje", idea que nada tiene que ver con la de "grifo". Por lo demás, como reconoce el propio Séguy, el gascón *šêta* es importación reciente, y por lo tanto la repartición geográfica del vocablo en Gascuña tiene poco interés para la etimología». Però Séguy insistí per carta a mostrar-me que la meua idea tampoc no era viable, que el mot català havia de ser autòcton, i cap de tot aquesta família dialectal, i ajudà per tant a fer-me rebutjar la meua 60

idea tant com la seva. Malaguanyat amic a qui no regatejo gens aquest mèrit. Ara bé, altres idees en què un pensaria tampoc no se sostenen,¹³ però em sembla que es pot acceptar la següent.

Puix que *eixatar* és en l'origen 'prémer una cosa per treure'n el suc' i prové de EX-APTARE, com ja va establir molt bé En Moll el 1929 (*AORBB* II, 28), això ja dona alguna base per a un derivat deverbal de forma *aixeta*, majorment essent idèntiques, en la fonètica d'uns parlars catalans, les pronúncies de *aixetar* i *eixatar*, i en la dels altres, quasi iguals i ben fàcilment intercanviables; i puix que el sentit de *aixetar* = DEIXATAR no és solament 'prémer en aquella forma' sinó també 'diluir, desespessir', 'deslligar o desfer la fermesa i solidesa d'un cos o substància', com quan barregem, amb llet o amb ous o amb oli o vina gre, una pasta més sòlida i dura. També, doncs, *aixeta* seria l'aflluixada o deslligament d'un obstacle que no traspua, que s'oposa a l'expansió d'un element líquid; que la resistència sigui rígida o fermament regastinyosa ja importa poc.

Pensem, d'altra banda, que EX-APTARE és simplement el negatiu de APTARE (cast. *atar*), i que el nostre *deixatar* no és morfològicament diferent de *des-atar*, 25 verb castellà;¹⁴ en tot cas estiguem certs que ací tenim, en el prefix EX-, el matís de desfer, negar o dissoldre, que predomina, ja en el llatí tardà, sobre el valor antic merament aspectual, i que encara s'accentua més en el llatí vulgar i glossemàtic: on ja no solament ho veiem en *exanimis*, *exsanguis*, sinó també en *exaedifico* 'enderrocar', *exalbidus* 'desemblanquides', *excalcicus* 'descalç', *exsacrum* «odibile», *excantare* 'desencantar', *ex-sapidus* 'insípid' (veg. DCEC *jauto*, -do), etc., i tants altres a què es pot passar ràpida revista en 30 l'ordre alfabètic del *CGEmendatarum* de Goetz. Com Sanelo explica (*D3v2*, Gulsoy, p. 369), *axetar* era «desliar algo con caldo» (ja en el *TbPu.*), i la salsa de què dona recepta el valencià Micer Joan, en el S. xv, havia de ser «*exetada* ab de bon vi e fin vinagre tro sia a fur de engüent» (*BABL* VII, 431).

Ah, aquells *xetons* que anàvem a degustar en el Mas de damunt Sant Pere de Ribes amb Fabra, Casacuberta i Pau Vila! Que tan llamineraent descriu Aguiló «salsa que es fa amb vitxo ben trinçat, alls, oli i vinagre, i picat i deixatat en el morter com l'allioli, es posa al bacallà bullit» (tant se val que grafiem amb *xe-* o amb *xa-*).¹⁵ Però això coincideix ben bé per la forma amb el *xetó* «trozo de madera para tapar el agujero que se hace en los barriles para que 35 salga el vino», que Pol documenta a la vall d'Àneu (p. 28); i a l'altre Esterrí, el de Cardós, em deien que *šató* o *šetó* és el «forat que es fa a una bóta amb una tribana per tastar-ne el vi» (amb *xatonar* 'fer un xató a una bóta, fiblar-la' allí mateix i a Estaon, *BDC* xxxiii, 320); «*xetonar*: acció de agujerear un barril» segons Pol.

La parella *xetó* ~ *xató*, en les seves dues accepcions és, doncs, un derivat abstracte del verb *xetar-deixatar-axetar*; i *aixeta*, sinònim del *xató* ~ *xetó* de l'alt Pallars, n'és simplement un altre, aquest amb el caràcter